Mysterie

Waarom wil Fabio Pereira niet vertrekken uit zijn als levensgevaarlijk bestempelde woning?

Auteur:	Dit mysterie is ontworpen en uitgetest door Jan Karkdijk. De credits voor mysteries in het aardrijkskundeonderwijs zijn voor David Leat en zijn collega's. Het boek *Thinking Through Geography* (Leat, 1998) bevat diverse mysteries die docenten geïnspireerd hebben mysteries in hun lessen te gaan gebruiken en in een aantal gevallen zelfs eigen nieuwe mysteries te ontwerpen.
Thema:	Favelas in Brazilië
Doelgroep:	Bovenbouw havo/vwo
Inhoud:	Naast deze docentenhandleiding is er leerlingenmateriaal bestaande uit informatiestrookjes van dit mysterie.

Inhoud en doel van het mysterie

Een mysterie gaat bijna altijd over zaken die heel direct ingrijpen in het leven van mensen, zoals een verhuizing, een aardbeving of een ineens veranderende woonomgeving. Bijna alle leerlingen vinden mysteries intrigerend.

Dit mysterie is gebaseerd op nieuwsberichten uit 2010 en gaat over Fabio Pereira, een bewoner van de favela (krottenwijk) Morro dos Prazeres in Rio de Janeiro. Bijna jaarlijks is Brazilië in het nieuws vanwege slachtoffers door modderstromen en aardverschuivingen. Vooral mensen die wonen in favelas op steile hellingen zijn slachtoffers.

In april 2010 werd Rio de Janeiro getroffen door extreem hevige regens en werden delen van sloppenwijken verwoest door aardverschuivingen. De burgemeester van Rio kondigde een plan aan voor sloop van de gevaarlijkste delen van de favelas en hulp bij de herhuisvesting van de mensen naar veiliger terreinen. De plaats waarop het huis van Fabio Pereira staat, werd ook bestempeld als te gevaarlijk om te blijven wonen en hij werd verzocht te vertrekken. Fabio weigerde echter te vertrekken.
De centrale vraag is: 'Waarom wil Fabio Pereira niet vertrekken uit zijn als levensgevaarlijk bestempelde woning?'

Leerlingen leren via een mysterie vrijwel spelenderwijs zowel geografische vakkennis als allerlei vaardigheden. Leerlingen ontdekken zelf hoe fysische, culturele, economische en politieke factoren het grondgebruik in steden als Rio de Janeiro bepalen. Ook oefenen leerlingen via dit mysterie essentiële vakoverstijgende vaardigheden: informatie selecteren en

verwerken; hypotheses opstellen, verbanden leggen tussen gegevens, nadenken over hoofdzaken en bijzaken, nadenken over feiten en meningen, nagaan wat oorzaken en gevolgen zijn, leren samenwerken, leren argumenteren en leren conflicten op te lossen. Deze inhoud en vaardigheden sluiten aan bij de inhoud van het examenprogramma havo/vwo.

Concreet moeten leerlingen bij dit mysterie zich inleven in de situatie van Fabio Pereira en met behulp van de verstrekte informatiestrookjes en andere bronnen (atlas, internet en schoolboek) analyseren waarom Fabio niet weg wil uit zijn woonomgeving. De leerlingen moeten hun keuze digitaal of op een groot vel papier in een concept map weergeven en presenteren en hun keuze onderbouwen.

Enkele belangrijke kenmerken van de werkvorm mysterie

Een mysterie is een heel 'open' opdracht, waarbij leerlingen d.m.v. 'redeneren' antwoord op een vraag moeten vinden.

De leerlingen krijgen in groepen van 2 tot 4 leerlingen de centrale vraag voorgelegd plus in dit geval 28 tekststrookjes met informatie. Daarmee moeten ze een antwoord op de vraag bedenken en zo het mysterie oplossen.

De leerlingen leggen de strookjes van het mysterie in een zelf te bedenken 'volgorde' zodat er een antwoord op de vraag van het mysterie ontstaat. De kernzaken van het antwoord wordt door elke groep op een groot vel papier getekend en toegelicht. Tussen groepen zullen altijd verschillen zijn in antwoorden, wat helpt om tot een interessante discussie te komen over keuzes en mogelijke ontwikkelingen. Ook groepen die slechts een beperkt antwoord kunnen geven op de vraagstelling, kunnen een nuttige bijdrage leveren aan de plenaire evaluatie.

Kenmerkend voor een mysterie is dat er niet één goed antwoord is. Net als bij veel vraagstukken in de samenleving daagt een mysterie leerlingen uit zaken af te wegen en een onderbouwde keuze te maken. Dat dwingt leerlingen kritisch naar informatie te kijken, te analyseren en te discussiëren.

Voorbereiding van het mysterie

<u>Lesopzet:</u>

- Neem voldoende tijdsruimte: twee lessen van 45-50 minuten of één les van 60 of 70 minuten;
- In het geval van twee lessen:
  1. Besteed de eerste les voor
     - de introductie van het mysterie en de opdracht,
     - het ontrafelen van het mysterie in groepjes van drie leerlingen via de informatiestrookjes en het verwoorden hiervan via een pijlenschema op een flap
  2. Besteed de tweede les voor
     - het opfrissen van het probleem en de opdracht,
     - de presentatie van twee groepjes van hun oplossing (flap op het bord hangen),

- een klassikale nabespreking van het mysterie.

Voorbereiding:

- Zorg dat van te voren de strookjes zijn uitgeknipt en in de enveloppen zitten.
- Zorg voor voldoende grote vellen papier (flappen), stiften en ook plakband.
- Zet van te voren het lokaal in groepjes van drie leerlingen. Als het aantal niet uitkomt, is het beter twee restgroepjes van twee leerlingen dan een groepje van vier te hebben.
- Durf te sturen in de samenstelling van de groepjes zodat je de kans dat er echt gewerkt gaat worden, vergroot.
- Maak duidelijk dat de leerlingen zelf in overleg met elkaar de volgorde van de strookjes bepalen. Ze mogen teksten die ze niet kunnen 'inpassen' opzij leggen / niet gebruiken. Leerlingen mogen ook andere bronnen raadplegen (atlas, schoolboek, internet) en dat bij hun antwoord betrekken.
- Maak ook duidelijk dat er geen 'goed' of 'fout' antwoord is, maar dat ze wel moeten kunnen vertellen waarom ze hun antwoord geven, waarop ze het baseren. Introduceer als de leerlingen het principe van een mysterie nog niet kennen, kort het principe van een mysterie.
- Leg uit dat ze zelf van de informatiestrookjes een verhaal moeten maken waarbij ze uiteindelijk antwoord moeten kunnen geven op de vraag 'Waarom wil Fabio Pereira niet vertrekken uit zijn als levensgevaarlijk bestempelde woning?'.

Afhankelijk van het niveau van de klas kan het aantal informatiestrookjes groter of kleiner gemaakt worden. Ook kan het voor bepaalde klassen handig zijn bepaalde woorden of zinnen eenvoudiger te formuleren.

Het is uiteraard mogelijk af te zien van het leerlingen laten maken van een concept map op grote vellen papier of digitaal. Als alternatief kan gekozen worden voor een beantwoording van de vraag van het mysterie in de vorm in de vorm van een kort betoog. Ook is het mogelijk beide uitwerkingsvormen te combineren: laat leerlingen eerst individueel een antwoord op de vraag formuleren in een kort betoog alvorens leerlingen in groepen een concept map of schetskaart te laten maken.

De docent kan zelf kiezen wanneer precies dit mysterie in een lessenserie wordt gepland. Voorkennis bij de leerlingen over Brazilië is niet strikt noodzakelijk. De docent kan ervoor kiezen om dit mysterie te doen aan het begin van lessen over favelas in Brazilië om leerlingen te laten kennismaken met de problematiek. Docenten die kennis over favelas in Brazilie willen laten toepassen, zullen er voor kiezen om dit mysterie halverwege of aan het eind van hun lessen te plannen.

Vakinhoudelijke voorbereiding van het mysterie door de docent is van cruciaal belang daar de docent aan het eind van het mysterie met de leerlingen de verschillende antwoorden op de vraag moet analyseren en evalueren. Het is gewenst dat de docent voorafgaand aan de les waarin het mysterie start een concept map of schetskaart maakt met de belangrijkste geografische begrippen en relaties. Een dergelijke 'expert map' helpt de docent de leerlingen beter te begeleiden en beter te leren zien met welke onderdelen van het verhaal van Fabio leerlingen moeite hebben.

Uitvoering van het mysterie

Instructie en tips bij de verschillende lesonderdelen (uitgaande van twee lessen):

- Introductie van het mysterie: Handig is het om daarvoor de Power Point te gebruiken die bij deze handleiding zit: lees het intro voor (dia 1), laat de bijbehorende beelden zien (dia 2) en lees daarna de opdracht voor (dia 3). Laat deze opdracht staan gedurende de les, zodat leerlingen er op terug kunnen vallen. Geef daarna aan wat de bedoeling en opbouw van de les(sen) is en deel hierna per groepje de enveloppen met de informatiestrookjes uit.
- Het groepsgewijs oplossen van het mysterie: leerlingen zullen eerst aan de slag gaan met het lezen van de strookjes en het daarna ordenen van strookjes. Daarna moeten er relaties worden gelegd en is het verstandig om af en toe eens te luisteren in de groepjes wat er wordt gezegd en hulpvragen te stellen bij vastlopers. Geef de flap en stift als leerlingen aangeven daar aan toe te zijn. Laat de leerlingen de oplossing van het mysterie op deze flap zetten in de vorm van een pijlenschema (relatieschema). Zeg dat je de volgende les een tweetal groepjes klassikaal laat presenteren.
- Neem het materiaal weer in en ook de flappen met daarop de pijlenschema's.
- Tweede les: deel de flappen met de pijlenschema's weer uit. Fris de inhoud en de opdracht van de mysterie nog een keer op en laat leerlingen nog 5-10 minuten werken en praten over hun uitwerking. Zeg dat twee groepjes zo gaan presenteren.
- Hang twee flappen met inhoudelijk verschillende uitwerkingen op en laat de groepjes ervan hun uitwerking presenteren. Begin met het inhoudelijk zwakste groepje. Laat leerlingen zowel wat zeggen over hun aanpak van het mysterie als over de inhoud. Laat de klas na afloop vragen stellen. Ga niet te lang in op de presentatie: hou je kruit droog voor het klassengesprek. Gebruik het tweede groepje als aanvullende benadering en informatie op het eerste.

Nabespreking van het mysterie

Klassikale nabespreking: hier ligt de kern van het mysterie. Juist deze klassikale nabespreking verdient de nodige tijdsruimte: nu worden immers (door leerlingen onder leiding van de docent die vragen stelt, corrigeert, sturende opmerkingen maakt, samenvat) de centrale verbanden gelegd, onjuiste relaties ontmaskerd en wordt de koppeling naar de theorie of naar andere situaties gelegd. Dat is namelijk ook het moment waarin je als leraar de transfer tot stand kunt brengen met het domein waar je mee bezig bent ("Wat heeft dit probleem nu eigenlijk te maken met wat we geleerd hebben over…?") of het specifieke probleem kunt koppelen aan andere regio's ("Wat denken jullie, zou dit nu alleen in de slums in Rio spelen of ook in…?"). Let op: zonder een gedegen nabespreking heeft het uitvoeren van een mysterie geen zin!

Inhoudelijk: wat moet er uit dit mysterie naar voren komen?

Eerste stap die de leerlingen zullen zetten is dat het huis er al tientallen jaren staat en meerdere aardverschuivingen heeft overleeft (ook deze weer) en dat dit het huis is dat zijn vader heeft gebouwd.
Tweede stap is dat het alternatief dat door de regering wordt geboden niet aantrekkelijk is, omdat de locatie aan de stadsrand is, op uren rijden van het centrum (waar het werk is), iets wat ook hogere kosten met zich meebrengt.
Derde stap is die van een onbetrouwbare overheid; Fabio zal zijn stadsbestuur wantrouwen: de regering heeft eerder dit soort verhuizingen ondernomen en de nieuwe wijken veranderden later in criminele buurten. Daarbij zijn op de vrijgekomen grond duurdere appartementen komen te staan: zo gevaarlijk was het dus toch niet. Gegeven de feiten dat de slums die nu bedreigd worden bij het stadscentrum liggen (dure grond) en het WK voetbal en de Olympische Spelen eraan komen, is het voor de hand liggend dat de overheid een verborgen agenda heeft: de slums moeten daar weg voor een beter imago van de stad en om ruimte te creëren voor lucratievere bestemmingen van de grond.

De kern van het verhaal van dit mysterie is als volgt samen te vatten:

> Fabio Pereira is een Braziliaanse man die in de favela-wijk Morro dos Prazeres woont. Hij is vader van vier kinderen. Zijn huis zou moeten worden gesloopt omdat zijn wijk gevaar zou lopen door aardverschuivingen ten gevolge van de zware regenval, die Rio de Janeiro teisterten. Fabio krijgt een alternatieve woning aangeboden.
>
> Fabio weigert te vertrekken. Zijn huis heeft veel emotionele waarde voor hem, omdat het dertig jaar geleden stukje bij beetje door zijn vader is gebouwd. Bovendien bevat het huis drie verdiepingen; de alternatieve woning die Fabio en zijn gezin krijgt aangeboden bevat slechts twee slaapkamers. Deze alternatieve woning ligt aan de stadsrand; dat betekent dat Fabio vanaf daar een uur moet reizen naar het centrum, wat een lange reistijd voor hem is.
>
> De favela waar Fabio woont betekent veel voor hem en zijn gezin. De bewoners in Morro dos Prazeres vormen een hechte gemeenschap. Zij hebben in de loop der jaren stukje bij beetje een bestaan opgebouwd. Dit zou door de herhuisvesting, die burgemeester Paes van plan is, in één klap teniet worden gedaan. De bewoners, waaronder Fabio, zijn dus boos op Paes. Zij vinden het schandalig dat zij gedwongen moeten verhuizen en dat de huizen die gesloopt moeten worden, zonder enig overleg met de gemeenschap met verf worden gemerkt. Bovendien zijn er op plekken, die eerder zijn ontruimd door de overheid vanwege gevaar voor de aardverschuivingen, luxe woontorens gebouwd. Zoveel gevaar lopen de favelas nu blijkbaar ook weer niet als deze woontorens vervolgens worden geplaatst.
>
> Fabio denkt ook aan de gevaarlijke wijk Cidade de Deus, welke in de jaren zestig ook begon als herhuisvestingsproject. Echter, op dit moment is deze wijk uitgegroeid tot één van de gevaarlijkste favelas van Rio de Janeiro. Hij moet er niet aan denken dat zijn kinderen in een dergelijke wijk opgroeien. Verder denkt Fabio ook aan de kleine favela Botafogo, welke gelegen is aan de zuidkant van het centrum van Rio. Hier zijn geen slachtoffers gevallen en is geen enkel huis beschadigd ten gevolge van de aardverschuivingen. Toch is hier ook al de sloop begonnen. Fabio begint zich hierdoor af te vragen of de gedwongen herhuisvesting wellicht iets te maken hebben met de finale van het WK voetval, die in 2014 wordt gehouden in Rio en de Olympische spelen, die in 2016 in Rio plaatsvinden. De favelas die gesloopt moeten worden liggen

namelijk ook in de nabijheid van het Central Business District van Rio. Als deze favelas weg zijn, zou de overheid hier kunnen bouwen ten behoeve van deze evenementen.

Al met al vindt Fabio het volstrekt onterecht dat hij en zijn wijkgenoten gedwongen moeten verhuizen. Zonder overleg krijgen zij een veel kleinere woning aangeboden. Hij wil zijn huis niet verlaten. Het is het huis dat zijn vader heeft gebouwd en hijzelf heeft een bestaan opgebouwd in de favela. Fabio vermoedt dat deze herhuisvesting de overheid goed uitkomen met het zicht op het WK en de Olympische spelen. Hij weigert te vertrekken.

De antwoorden van de leerlingen kunnen in navolging van Biggs & Collis (1982) ingedeeld worden in de volgende categorieën:

1. Een ongestructureerd antwoord bijvoorbeeld een onjuist of een onbegrijpelijk antwoord.
2. Een enkelvoudig antwoord bijvoorbeeld leerlingen geven wel een antwoord maar beperken zich tot één zaak uit de informatiestrookjes zoals “Fabio wil niet verhuizen want zijn huis staat er nog”.
3. Een meervoudig antwoord, d.w.z. leerlingen noemen twee of meer zaken uit de informatiestrookjes maar de samenhang van de informatie wordt niet in de beschouwing betrokken, zoals “Fabio wil niet verhuizen want zijn nieuwe huis is kleiner dan zijn huidige huis” en “Veel mensen in Rocinha en Morro dos Prazeres zijn (kinderen van) mensen afkomstig uit Noordoost-Brazilië”.
4. Een relationeel antwoord, d.w.z. de leerlingen gebruiken verschillende informatiestrookjes om een samenhangend betoog op te bouwen, zoals “Fabio wil niet weg want het huis waarin hij woont is door zijn vader gebouwd, hij heeft in deze favela zijn bestaan opgebouwd en voelt er zich thuis want de favelas zijn hechte bewonersgemeenschappen. Fabio vermoedt dat de overheid de favelas wil afbreken om geld te verdienen aan de bouw van woontorens en bedrijven met het oog op het WK en de Olympische spelen”.
5. Een uitgebreid en meer generaliserend antwoord waarbij leerlingen redeneringen (theorieën of hypothesen) opstellen en ook zaken gebruiken die niet in de informatiestrookjes staan. Een voorbeeld: “De poging van de overheid om de favela geheel af te breken en dit dichtbij het CBD gelegen gebied te gebruiken voor meer rendabele doeleinden gaat ten koste van de bewoners, maar is gunstig voor bouwbedrijven en investeerders. De hamvraag lijkt de vraag van wie de grond is”.

Literatuur over mysteries

- J. Biggs & K. Collis (1982) Evaluating the Quality of Learning: The Structure of Learning Outcomes. New York: Academic Press.
- J. Karkdijk, J. van der Schee & W. Admiraal (2013). Effects of teaching with mysteries on students’ geographical thinking skills. International Research in Geographical and Environmental Education, 22 (3), 183-190.
- J. Karkdijk, J. van der Schee & W. Admiraal (2019). Students’ geographical relational thinking when solving mysteries. International Research in Geographical and Environmental Education, 28 (1), 5-21.
- Leat (1998) Thinking Through Geography. Cambridge: Chris Kington Publishing.

Literatuur over migratie in Brazilië en LatijnsAmerika

- C. Klaufus & P. van Lindert (red) (2016) Latjjns-Amerika. Volendam: LM Publishers. Pdf opvraagbaar via info@lmpublishers.nl
- K. Koonings (2012) Brazilië als paradigma? Amsterdam: UvA. http://www.cedla.uva.nl/20_research/pdf/Koonings/2012-Oratie-Koonings.pdf